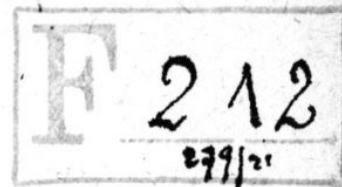

ČESKÁ MATICE TECHNICKÁ.

ROČNÍK XXVI. (1921.)

SPISŮ ČÍSLO 112.

NÁRODNÍ HOSPODÁŘSTVÍ.

NAPSAL

JAN KOLOUŠEK,

PROFESOR ČESKÉHO VYSOKÉHO UČENÍ TECHNICKÉHO A VYSOKÉ ŠKOLY OBCHODNÍ
V PRAZE.

DÍL TŘETÍ.

ÚVĚR, CENNÉ PAPÍRY A BANKY. — DOPRAVA. — TRŽNÍ A OBCHODNÍ
ORGANISACE.

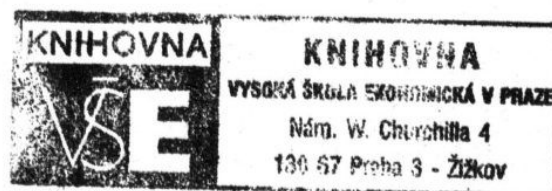
(DOKONČENÍ.)

KNIHOVNA
MINISTERSTVA SOB. PEČE.

V PRAZE.

NÁKLADEM ČESKÉ MATICE TECHNICKÉ. — V KOMISI KNIHKUPECTVÍ F. ŘIVNÁČE V PRAZE.
1921.

KNIHTISKÁRNA „POLITIKA“ V PRAZE.

ZF25/III

JAN KOLOUŠEK.

Koloušek byl muž beznáročný a jakkoliv obsáhlá je práce jeho literární, o sobě nepsal nikdy a mluvil o sobě málokdy. Prohřešili bychom se sami na sobě my, kteří jsme Kolouška přežili, kdybychom nynějšímu pokolení i příštím čtenářům jeho spisů neza nechali zpráv o jeho životě, smýšlení a snahách. Neboť on byl jedním z generace, která přinášela do národního života obrat: nové metody práce i rostoucí z nich nové, kvasivé názory. Koloušek byl přímo jedním z typických představitelův onoho pokolení. Hnutí let osmdesátých bylo nesporně mezníkem mezi dvěma generacemi. Přineslo — realism. Nemyslím tím už na organisaci politickou, která v těch letech vznikla a v níž nebyli soustředěni realisté všichni ať literární, umělečtí nebo vědečtí; myslím na ovzduší té generace.

Prof. Jan Koloušek zemřel 9. května 1921 v Praze. Narodil se v prosinci 1859, přežil tedy svou šedesátku jen málo. Byl Moravan z Horní Rožinky u Bystřice nad Perštýnem a gymnasium „slovanské“ vystudoval v Brně v letech 1870—1878. Již v té době znám byl Koloušek mezi školními kolegy jako hlava přímo geniální, zejména geniální matematik. Když dělal maturitní zkoušku, prof. Kapras pochlubil se tímto žákem bezmála jako zázračným dítětem před zemským školním inspektorem Dvořákem, který sám byl povoláním matematik. Koloušek mimořádně dostal několik otázek z vyšší matematiky a odpověděl k nim zručným řešením. Nevědělo se dlouho mezi spolužáky, co Koloušek vlastně nejlíp umí. V páté a šesté třídě byl nejlepší historik, v sedmé filolog, v osmé matematik. Studium na universitě pražské bylo pro něho hračkou. Po třech letech vykonal státní profesorskou zkoušku, ačkoliv ho zřídka bylo vídati v posluchárnách. Po zkouškách — říkává se — otevírá se člověku svět. Kolouškovi se zavřel. V letech 80. byl veliký nadbytek českých kandidátů profesury a málo českých středních škol. Když byl tedy Koloušek proseděl čas čekáním v otcovském domě k nevrlosti otcově, dal se zapsat na práva. Při tom chopil se učitelství na měšťanské škole v Nepomuku. Teprve odtud dostal se na obchodní akademii v Chrudimi a

učil tam všemu, čeho bylo potřebí. V letech 90. proniklo však jméno jeho již na veřejnost. Koloušek byl stoupencem Masarykovým, ač Masaryka osobně neznal, a pohnuv redaktora Pelcla k založení revuálních *Rozhledů* (1892), vyplňoval revui — měli jsme revui ve venkovském městě! — cennými články po několik let. Psal stejně dobře pod svým jménem a několika pseudonymy o rakouských státních dluhích jako o Komenského názorech sociálních a politických; stejně o úkolech finanční a berní politiky, o zemských pojišťovnách a nápravě měny, jako o vývoji morálky a neudržitelnosti názorů L. N. Tolstého. Potom se Koloušek odstěhoval do Prahy osobně (do Prahy 1893, do Brna 1901) na Českoslov. obchodní akademii a literárně do *Athaenea*, neboť tehdejší redaktor Kaizl velice o práci Kolouškovy stál, zejména o práci finanční. Také ovšem psával Koloušek i do *Času* o věcech hospodářských a sociálních. Dr. Kaizl povolal Kolouška do ministerstva financí r. 1899, neboť stál před konversí dluhů státních, kterýž úkol měl být svěřen Kolouškovi. Po založení české techniky v Brně 1903 stal se Koloušek na tomto ústavě profesorem národního hospodářství, odkud přešel na českou techniku v Praze 1912. Způsobem neobyčejně památným doporučil za sebe dra Engliše. Muž nevšední. Ačkoliv plnil svými články a úvahami především časopisy národohospodářské a vědecké (*Athaeonium*, *Národohosp. Obzor*, *Naši Dobu*), psával i do časopisů populárních (*Středa* a jiné) a psával o themech nejrůznějších.

Když se Jan Koloušek sotva jedenáctiletý usadil v lavici slovanského gymnasia v Brně v říjnu 1870, byl už povahou svůj. Vlastnosti mravní a rozumové jsou dědičné jako známky tělesné nejen v rodinách šlechtických. Koloušek přinesl s sebou již do Brna něco, čím se lišil ode všech spolužáků: silný, až nápadný intelekt. Neměl hravého mládí. Zatím co spolužáci skotačili a vyváděli obvyklé nezbednosti, Koloušek se jim občas sice chlapecky od srdce smával, ale ničeho podobného se nezúčastnil. Byl malý „kmoť rozumec“. Neznal palestry v zahradě chlapeckého semináře, nechodil do tělocviku, nedal se zapsat do zpěvu a myslím, že jsem ho jaktěživ neslyšel ani zpívat, ani neviděl číst pohádek, Nieritzových knížek a p. Četl cestopisy, jezdil ušmouraným prstem po ušmouraném atlase a nikdy nezatoužil po divadle, ani v letech, kdy kolegové septimáni a oktáváni oklamávali vrátného nebo přelézali vysokou zeď zahradní, aby viděli pí. Sklenářovou, když pohostinsku v Brně vystupovala.

Koloušek byl čirý intelekt. Když jsme končili gymnasium r. 1878, byl mezi námi jako malý polyhistor. Přilnul na konec k božské vědě matematice a fysice, a hlava jeho byla statistickou nádržkou. Snad

právě okolnost, že nečetl knih zábavných, zanechávala v jeho hlavě tolik volného místa pro paměť poznatků vědeckých. Paměť Kolouškova totiž byla zázračná. Mohl s ní provádět bravurní kousky. Jednou, když už byl profesorem Českoslov. obchodní akademie v Praze, zkoušeli jsme jeho paměť pro číslíce: Šlo nás několik Hálkovou třídou na Král. Vinohradech a znamenali jsme si po obou stranách stará čísla domů. Když jsme z nich Kolouška zkoušeli (jak bylo umluveno), odříkal nám po pořádku stará čísla levé i pravé strany bezvadně. „Já vidím číslo jako živou bytost,“ vysvětloval mi Koloušek svou číselnou paměť. Proto také dovedl z paměti znásobit pětímísté číslo trojmístým zcela přesně. Sešitů, poznámek, papírků Koloušek nikdy neměl. Ještě za války jednou při procházce na Letné zacitoval z paměti místa z řeckých a latinských klasiků, která jsme četli na gymnasiu před čtyřiceti lety. Homér to arci nebyl.

Ten intelektuální sklon byl nejzákladnějším rysem bytosti Kolouškovy. Prahnuł po vědeckém, co možná, neklamném poznávání světa, a jeho hlavním nástrojem byla matematika jako věda nejjistějších poznatků. On věci vážil, měřil a počítal. Cílem vědění byla mu užitečnost, prospěch pro denní potřebu. Ne theorie, nýbrž její převádění do praxe. Cílem jeho matematických prací nebyla rozkoš ze hry nebo z ukojené zvědavosti, nýbrž touha zjišťovati prostředky, jak by se lidstvo nejbezpečněji zmocnilo přírody, jak by se zjednodušila lidská práce a jak by se život náš stal pohodlnějším i šťastnějším.

Koloušek četl i krásnou literaturu, znal přírodní vědy, dějepis a soustavy filosofické. Ve věku dospělejším byl velmi pozorným čtenářem novin, a bylo překvapující, co on v nich nalézal proti nám, ať v rubrikách národohospodářských, ať politických, ať ve zprávách denních a drobnostech. Mělť on svůj pohled na řád světový a z novin doplňoval si jej podrobnostmi, kterých málokdo z nás si všímal a je analysoval. Pro krásu však jakoby neměl smyslu. Vybíral si i z té krásné literatury jen věcné poznatky a věcná pozorování. Četl Shakespeara, Scotta, Thakeraye, Tolstého i Dostojevského, četl francouzské romanopisce (i Zolu), z domácích vím, že Vrchlického, Čecha, Machara, Jiráska a j., ale o uměleckých hodnotách děl básnických nemluvil. Zdá se mi, že nejbližší rozumu jeho byl román historický, pokud se nejvíc přibližoval skutečné historii. Prof. Jakubec vypravuje v „Čase“ (12. května), že za války četl Jiráskovo „Temno“ a „Fr. L. Věka“. Koloušek obával se dle všeho, že básnická fantasie zavádí čtenáře do vidin a mlžin a odtrhuje ho od skutečnosti, a proto se bránil nejen fantastice, nýbrž i čisté, tvůrčí a poctivé obraznosti básníků.

Zárodek takový byl už v Kolouškovi studentovi. Měli jsme skoro po celé gymnasiální vyučování dva profesory, kteří vykonávali rozhodující vliv na žáky, Bartoše a Royta. Bartoš byl z básnického kraje Valašska, Royt ze střízlivého kraje Tábořska (od Sedlčan). Bartoš opájel se lidovou poesíí, písněmi a pohádkami, příslovími a hádankami a zrovna nám zapaloval hlavy. Royt byl nám vzácný svým kritickým odvažováním každého úsudku, hospodárností slov a úsilím o přesné a jasné vědění. Žák opakoval po školní knize, že husitské vojsko u Domažlic rozprášilo Křižáky. „Cyrile, zastavil Royt s úsměvem otcovským žákovu výmluvnost, Cyrile, prášilo se tam? Viděl jste, jak se tam prášilo? Cyrillku, řekněte, že Husité porazili Křižáky, do historie se nehodí výrazy ani povídek, ani novin. Takových věcí věda nezná.“ — Na někoho měli vliv učitelé oba, na Kolouška Royt. Bartoše neměl v lásce; odmítal jeho národopisné záliby a horlení pro lidovou literaturu jako naivnosti a pověru. Snad i proto, že Kolouškův zevnějšek, který byl vždy nedbalý, jehož „vnější úprava písemností“ bývala pod vší kritikou, býval Bartošovi terčem špiček a narážek. Kdyby Koloušek byl živ býval v Norsku, když se tam literární svět roztrhl na strany o tradiční literaturu lidovou a ságy, když odpůrci romantiky potírali i poesii lidu jako romantiku, protože prý kazí charakter, navyká lidi žít ve fantasii a ne ve skutečnosti: Koloušek byl by tleskal Ibsenovi, jenž na svém *Per Gyntovi* dokazoval, kam vede vychování pohádkami matek! Jisto je, že to byla u Kolouška jednostrannost, kterou, tuším, i odpýkal. Nevyvinul se u něho nikdy smysl pro vkus, pro úměrnost a skladnost jeho projevů písemných i ústních přednášek; ba ani ne pro vkus v obleku a společenském vystupování. Až mi ho bývalo líto, jak býval přehlížen ve společnosti, v níž se objevil ponejprv a neznám. Neuměl svých obrovských vědomostí a schopností prodat — pro zevnějšek svůj.

Dojmy veřejného života v době, kdy jsme opouštěli školy, utvrzovaly Kolouškovy názory pro vědu a proti fantastice. Naše politika zavrhlá tenkrát pasivní období, politické řečnění plané, práce politická jalová, národní program bez základu pevných zásad. Žilo se z ruky do úst, z náhody včerejšího dne a z nálady novin. K tomu zapadala mladá naše leta do nevábnych štvanic mladočesko-staročeských. Vědeckou práci byl by svázal do uzlíčku, jediný beletristický časopis „Lumír“ stále skuhral, že nemá odběratelů. A knižní žeň literární? Josef Durdík zdvihl jednoho roku poplach v londýnském Athenaeu, že nemá o čem psát. Koloušek zblízka jako sedlákův syn pozoroval také hrozivou krisi zemědělskou. A tak všecko se zpínalo v mladých lidech po obrodě, po hlubším životě, zejména po

lepší politice národní. Bylo třeba zakládat ji vědecky a odborně, měla-li vybrednout z diletanství. Masaryk toto hnutí podnítil. Koloušek vybral si obor: národní a finanční hospodářství. Jakým byl odborníkem již r. 1892, ukazují jeho práce v chrudimských „Rozhledech“ a v „Athenaeu“. Byla to doba válečných hesel, prudkého chvatu, dychtivostí nových poznatků, odpor a nenávist ke všemu starému. Nemá se užívat analogií, neboť velmi často zkreslují, a přece se mi zdá, že smím náš domácí kvas přirovnat k šedesátým letům v Rusku, když vypukl spor o Otce a děti. Pisarev plivl po estetice a Puškinovi; žádal jen vědu a jen vzdělání, bez nichž nebude spásy v Rusku. Koloušek byl ovšem dalek pisarevské jednostrannosti. Národní hospodářství bylo mu od počátku vědou především filosofickou, souviselo mu také s náboženstvím a nemohlo být založeno nežli na zřetelech ethických. Koloušek uznával, že jiní odborníci povolání jsou zase pracovat o té filosofii, o těch náboženských etických záhadách. V něm nebylo odbornické nadýmavosti, která svůj obor pokládá pravidelně za nejvyšší, ostatní za jakýsi nižší druh nádenictví. Práce Kolouškovy vzdáleny jsou také liberalismu a materialismu. Poznal chyby liberalismu a vypočetl je; slyšel dunění přicházejícího socialismu a pohlédl do očí také všem jeho teoriím.

Ano, liberalism byl nedůsledný a konečně nespravedlivý. Hlásal svobodu a nezávislost jednotlivcovu, ale dával si chránit kapitál i osobní majetek veřejným zřízením dle práva občanského. Zámožní jednotlivci mohou s použitím moci společenské (soudní i výkonné moci státní) ovládat jiné lidi. Proto se Koloušek postavil vědecky na obranu oněch chudých lidí, kteří jsou bez majetku, musejí se podrobovat cizí vůli, jen aby uhájili živobytí. Za peníze musejí prodávat svou práci a s prací vlastně celého člověka.

Velmi záhy ustálil se Koloušek na hospodářském programu takovém: Stát a společnost mají účinnou politikou podporovat výrobu statků a důchodů a potom se starat o správné rozdělení statků mezi všechny vrstvy. Národním stanoviskem českým mělo být co nejvíce samostatného podnikání, protože je nejen zásadou hospodářskou všeobecně platnou, ale nad to je podmínkou našich osamostatňovacích snah. O procesu rozdělování statků a důchodů Koloušek měl mínění, že hospodářským povznesením národa nemá se rozumět bohatnutí a blahobyť jen některých vrstev a že dokonce nesmí být trpěno využívání hospodářské převahy bohatých k vykořisťování slabých, dělnictva. Proto vyslovoval se proti soukromému podnikání takovému, které stává se nebezpečným vůbec neb aspoň jedné třídě (monopoly) a pokládal za žádoucí postupně zveřejňování a socialisování takových

podniků. Tím se Koloušek přibližoval hranicím socialismu. Slyšel i viděl jeho kroky. Ale přes to, že byl ochoten přistoupit někde i na zrušení soukromého vlastnictví, nepřijal žádné socialistické doktriny. Tvrdil, že není žádného spolehlivě propracovaného pořádku na ukojení hmotných potřeb společnosti. Není vyloučena možnost, že se najde, zatím však není ničeho, co by mohlo nahradit dosavadní stavbu národohospodářskou. Její vady možno napravit. Nerozumné by bylo strhnout staré stavení, nevím-li, co na jeho místě vystavět. (Rusko dnešní ospravedlnilo Kolouškovy obavy.) Koloušek věřil, jak vidět z 2. dílu jeho Národního hospodářství, že lze smířit zásadu individualismu s kolektivismem: osobní přičinění, důmysl a podnikavost se součinností kolektivně řízenou. Přibližoval se hranicím socialismu, ale socialistou se nestal.

Pochopitelno snad již, že muž takto kriticky založený byl z jiného fládru, nežli tehdejší Staročeši i Mladočeši a že bezděky i vědomě přispíval k budování směru, do něhož potom i patřil, když se koncem 90. let vytvářela i politická strana. Koloušek byl vtělený realism, přímá protiva romantismu i utopismu. Při rozšiřování programu České strany pokrokové, jenž byl přijat v lednu 1912, Jan Koloušek měl již velké slovo národohospodářské.

Prakticky se politiky nezúčastnil. Při volbách do říšské rady r. 1911 byl kandidován na Moravě (tehdy ještě profesoroval na české technice v Brně), mandátu však nezískal. Leč svou vědeckou pohotovostí a odbornictvím ve věcech finčních stál vždy na stráž. Pro aktivní politiky býval vždy jako na zavolanou, proto o jeho práce dr. Kaizl vždy stál a několikrát myšlenek Kolouškových i v parlamentě vídeňském užil. Bývaly to zejména Kolouškovy každoroční snad kritiky rakouského rozpočtu, kterými stavěl českým politikům před oči rakouský útisk v číslicích. Byly to pokaždé neomluvitelné důkazy, mluva číslic, jak český národ je vyssáván, jak krmí hladové země alpské a doplácí na polské hospodářství v Haliči. Zároveň mluvil o mačkové zemědělské situaci, jak říše habsburská pomalu, ale bezpečně se rozkládá. Na trůně seděl císař rakouský, král uherský, král lombardský, ba i král jeruzalemský, několikrát velkovévoda i okněžněný hrabě, ale útraty platil za všechny — král český. Toť stálá pointa článků Kolouškových.

Obzvláštní pohotovost osvědčil Koloušek, když vypukla válka. Viděl rázem, co visí ve vzduchu. Okamžitě rozepsal do Naší doby řadu článků, v nichž vypočítával, jak země české (i bez Slovenska, pro něž v maďarském rozpočtu neměl číslic) jsou soběstačné hospodářsky, ba vykazaly by při samostatné správě i přebytky. Tyto vý-